

PAFOS – XARAKTERNI INDIVIDUALLASHTIRISH USULI SIFATIDA

Ergashev Aslbek Xamza o‘g‘li,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Rus adabiyotshunosligi kafedراسi katta o‘qituvchisi, PhD
aslbek.chdpu@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18925751>

Annotatsiya. *Mazkur maqolada badiiy pafos haqida so‘z boradi. badiiy pafos ham davrni, ham muhitni, ham xarakterlarni yuzaga chiqarishda, yozuvchi ijodiy konsepsiyasining bir uzvi ekanligi dalolatlanadi.*

Kalit so‘z: *pafos, uslub, g‘oya, dinamik prinsip, estetika, obraz, xarakter.*

Аннотация. *В данной статье рассматривается вопрос художественного пафоса. Она основана на том факте, что художественный пафос, как компонент творческой концепции писателя, играет важную роль в раскрытии эпохи, обстановки и характеров.*

Ключевые слова: *пафос, стиль, идея, динамический принцип, эстетика, образ, характер.*

Abstract. *This article discusses artistic pathos. It demonstrates that artistic pathos serves as an integral component of the writer’s creative concept, revealing the historical period, the social environment, and character portrayal.*

Keywords: *pathos, style, idea, dynamic principle, aesthetics, image, character.*

Kirish. Hayotning ikir-chikirlarigacha tasvirlash yozuvchi uslubiga xos xususiyatlardan biri desak, mubolag‘a bo‘lmaydi. Negaki, Tog‘ay Murod jahon adabiyotini o‘ttiz besh yoshlariga qadar sinchiklab o‘rgandi. Bir qator tarjimalarni amalga oshirdi. Jahon antik adabiyoti-yu, zamonaviy nasr badiiyatidan boxabar bo‘lishlik har qachongidan ham o‘z mevasini bera boshladi. Insoniyat yetib kelgan manzil-umakonlarda, mafkuralashgan badiiy adabiyotning “tuzoq”da ushlab turilishi, yozuvchiga katta og‘riqlarni keltirardi. Ana shu tamoyil Tog‘ay Murodni konseptual jihatdan rivojlantirdi. Azim folklor an‘analari puxta o‘rganish, sintezlash. O‘z uslubini yaratishni namoyon qildi. Buni teran tushunib yetgan adib – o‘z mungli qo‘shig‘ni, dardini xalq og‘zaki ijodi ohanglaridan topdi. Demak, izlanishlar uzviyligi sistembutunlik kasb etib, yagona estetik markazda uyushdi. Oymomoning mozor aylanishi ham irim-sirimlarning hamon qonimizga singib ketganligini izohlaydi:

“Oymomo mozor sig‘indi. To‘lib-toshib sig‘indi. Qon-tani bilan sig‘indi. Yod bo‘lib qolmish nolasini naqorat qildi:

– Aylanayin So‘fi Olloyor hazratim, sadag‘angiz ketayin hazratim, bir umr qulingiz bo‘layin, hazratim, menga shafqat qiling... Ko‘pga bergan tirnoqni mendan-da ayamang. Men sizga nima gunoh qilib edimki, meni munchalik xor-u zor qilasiz?

Bilib-bilmay ayb qilgan bo‘lsam aybimdan o‘ting, hazratim. Men bechoraga rahmingiz kelsin, So‘fi Olloyor hazratim...

Ziyoratdan murod hosil bo‘lmadi!”

Adabiyotlar tahlili. Mazkur maqolada badiiy pafos masalasi adabiyotshunoslikning nazariy manbalari asosida tahlil qilinadi. Xususan, D.Quronov va hammualliflarning “Adabiyotshunoslik lug‘ati” asarida pafos tushunchasining estetik mohiyati yoritilib, uning badiiy asardagi o‘rni ilmiy asosda izohlangan. D.To‘rayev tadqiqotlarida esa badiiy tafakkur va yozuvchi mahorati masalalari roman janri misolida ochib berilib, muallif pozitsiyasi va g‘oya uyg‘unligi tahlil etilgan. Shuningdek, H.Homidiy, Sh.Abdullayeva va S.Ibrohimovalarning “Adabiyotshunoslik terminlari lug‘ati”da pafosning nazariy ta‘rifi berilib, uning jo‘shqinlik va estetik hissiyot bilan bog‘liqligi ko‘rsatib o‘tilgan. Ushbu manbalar maqolaning nazariy-metodologik asosini tashkil etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida qiyosiy-tahliliy, tavsifiy hamda psixologik tahlil metodlaridan foydalanildi. Asardagi badiiy pafosning xarakter individuallashuvidagi o‘rni matn tahlili asosida ochib berildi. Shuningdek, yozuvchi uslubi va folklor motivlarining estetik funksiyasi konseptual yondashuv asosida o‘rganildi.

Tahlillar va natijalar. Irim-sirimlar bilan bog‘liq folklor motivlari qissa badiiyatida o‘ziga xos mavqe kasb etadi. Chunki badiiy pafos hamda ritmik bo‘laklar nutqning sofligini dalolatlaydi. Monologik nutq va roviy birligi qahramon intellektini namoyon qiladi. Qissa arxitektonikasini go‘zallashtiradi. Insoniy munosabatlar tig‘izligini yuzaga chiqaradi. Hayot haqiqati va xalq og‘zaki ijodining ajralmas halqasi ekanligini kafolatlaydi. Prof. D.To‘rayev ta‘biri bilan aytganda: “Adabiyotshunos M.Baxtining kuzatishicha, avtor pozitsiyasini aniqlashga yordam beruvchi g‘oya monologik tipdagi asarlarda uch xil funksiyani ado etadi: birinchidan, u borliqni ko‘rish-tushinishning naq o‘zi va ifodalash prinsipi, ya‘ni asardagi barcha elementlarning yagona mafkuraviy ruhda bo‘lishi prinsipi, ikkinchidan, g‘oya tasvirlangan materialning biron-bir darajadagi yaqqol yoki ongli natijasi tarzida berilishi mumkin, nihoyat, pozitsiyasida bevosita ifodalana oladi”. Binobarin, mana shu o‘rinda badiiy g‘oya psixologik tahlil qamrovini kuchaytiradi. Xarakterlarar kechadigan muhit va jamiyat suvrati yozuvchi maqsadlarini tartiblashtiradi. Shuningdek, g‘oya va yozuvchi maqsadi syujet qismlariga ham o‘z ta‘sirini ko‘rsatadi. Qoploning qishloqdan chiqishi va boshqa bir odamlar orasida yashashi, o‘zini begonasirashi ham ma‘lum ma‘noda yozuvchining o‘ziga xos dunyoqarashining poetik mahsuli ekanligi, badiiy to‘qimaning reallashuviga olib keladi. Xuddi o‘quvchi o‘sha voqea ishtirokchisiga aylanib qolishi tabiiy bir holat bo‘lib yuzaga chiqadi. Ayniqsa, tok ishlashi, odamlarning dardiga darmon bo‘lishi, soddalik, beg‘uborlik nashidasi o‘laroq, Qoplonga kuch va g‘ayrat, iztiroblarini bir dam bo‘lsin unutishga imkon beradi:

“Otamiz sahar mahali, otamizni uyg‘otdi.

Otamiz bozor otlandi.

Onamiz zim-ziyo olamga boqdi...

Oy hali tug‘madi. Shu bois, olam zimiston bo‘ldi.

Onamiz oy tug‘ajak tarafga qarab turdi-turdi-da...

O‘zini oyga mengzadi, taqdirini olamga mengzadi!

“Oy-da mendayin tug‘madi. Olam-da taqdirimdayin zim-ziyo bo‘ldi...” deya o‘ksidi.
Onamiz otamiz bilan xo‘shlashdi.

– Mayli, xush borsin, xush kelsin, – dedi.

Otamiz zim-ziyoga singib ketdi.

Onamiz darvoza qirrasiga peshonasini qo‘ydi.

O‘ksib-o‘ksib yig‘ladi...

Ko‘chada echki ma‘radi.

Onamiz qayrilib qaradi.

Echkilari ko‘chaga tizilib chiqdi.

Onamiz echkilarni ichkari qaytardi. Darvozani ichkaridan zanjirladi. Zanjirdan cho‘p o‘tqazdi.

Supaga kelib o‘tirdi. Peshanasini tizalariga qo‘ydi.

Tag‘in yig‘ladi...”

Qissadagi eng kulminatsion nuqtalardan biri yig‘i bilan bog‘liq tasvirlarda ko‘zga tashlanadi. Chunki yig‘i orqali odam o‘z dardni aritadi. Bu yig‘i shodlik yig‘isi emas, aksincha mozor-u bozorlarni ham aylanib, taskin topmagan Oymomoning yig‘isidir. Qoplonning sabru toqatiga tahsin aytmay ilojimiz yo‘q. Agar ularning oralarida boshqa birov bo‘lganida, allaqachon ikki qalb ikki tarafga burilib ketgan bo‘larmidi? Tog‘ay Murod ana shu konsepsiyani, bir-biriga ishonch tuyg‘usini reallashtiradi. Yozuvchiga katta umuminsoniy motivlarni bergan ham xalq og‘zaki ijodining yorqin janrlari desak, mubolag‘a bo‘lmaydi. Hech qachon hayotidan nolimagan Qoplon va Oymomoning sabru bardoshi oldida – o‘zbeklarga haykal qo‘yaman degan yozuvchining butun umr talpinib o‘tgan ideali bo‘lsa, ajabmas!

“Adabiyotshunoslik terminlari lug‘ati”da Pafos (gr. Pathos – hissiyot, ehtiros so‘zidan) jo‘shqinlik. Asar pafosi – yozuvchini maftun etadigan va butun asarga singib ketgan g‘oya, his va hayajondadir. Pafos bilan yozilgan asar deganda xuddi shuni anglash lozim. V.G.Belinskiy, badiiy asarni o‘rganish va tahlil etishda, hammadan ham avval undagi pafosni belgilab olish ma‘qul, deb hisoblaydi. Pafosli nutq jo‘shqin, hayajonli nutqdir”. Darhaqiqat. Tog‘ay Murodning “Oydinda yurgan odamlar” qissasida ana shunday hayajonli nutq o‘z tajassumini topgan.

Pafos haqida shuni qayd etish joizki, u asarda butun boshli voqelikni o‘zida aks ettirish yo‘sinida namoyon bo‘la boradi. O‘quvchini notanish bir hayot manzarasi bilan tanishtirish bobida yozuvchi hech ikkilanishsiz qadam tashlaydi. “Yolg‘izlik”ni bir maxrajda aks ettirishda pafos benihoya katta vazifa bajaradi. Prof. D.Quronov “Gegel estetikasida pafos juda muhim o‘rin tutadi, u san‘atning o‘zagi, “san‘at saltanati”ning asosi sifatida talqin qilinadi. Gegelga ko‘ra, pafos inson mohiyatini tashkil etuvchi obyektiv mavjudlik, qalbni harakatlantiruvchi qudratli kuch bo‘lib, ijodkor o‘z asarida uni ifodalashni maqsad qiladi, ya‘ni muayyan pafosni ifodalash san‘at asarining muaddaosi, ijodning motividir. Shu asosda Gegel ijodga turtki beruvchi motivlar, pafos ko‘rinishlari

sifatida “oila”, vatan, davlat, cherkov, shon-sharaf, do‘stlik, g‘urur, nomus, muhabbat” kabilarni ko‘rsatadi. Gegal ta’rifidagi pafos ko‘proq asar personajlari bilan bog‘liq bo‘lsa, V.Belinskiy uni ijodkor shaxsi bilan bog‘laydi”.

Qissadagi o‘lim tasvirida ham, farzand ko‘rish istagida fol-u mozorlar oralab yurishlarida ham Qoplon va Oymomoning ichki staklari bajo bo‘lmadi. Psixologiyada shunday instinkt borki, yozuvchi buni o‘z ko‘zi bilan ko‘rgandek o‘quvchiga tanishtiradi. Badiiy to‘qima shiddati inson ruhiyatidagi ajib evrilishlarni idroklashga imkon beradi. Mana shu konsepsiya “Oydinda yurgan odamlar” asarida yangicha mohiyatga aylanadi. Demak, hayotning har bir mo‘jizasi – Allohning inoyati bilan sodir bo‘lishiga inontirishdir. Yozuvchi asar boshidan –oxiriga qadar ana shu konsepsiyani darajalaydi.

Xulosa. Xulosa shuki, Tog‘ay Murod hayotning mayda detallariga qadar jonlantirishga ahd qilgan adiblardandir. Uning tasvirlarida folklorzimlar jahon va o‘zbek xalqlariga xos maishiy mdaniyatdan, umuminsoniy qadriyatlargacha qamrab oladi. Qisqalik, lo‘ndalik hamda ritmning ziddiyatli tovlanishlarida badiiylik qiymati yanada ortib boradi. Qoplon va Oymomoning sirli hayoti, o‘z o‘quvchisini befarq qoldirmaydi. Yig‘i va kulgi orasidagi hayot konsepsiyasi asar qahramonlarining botiniy olamini katta umumlashmalar bilan ochib berishga xizmat qiladi. Farzand dog‘ida bir umr iztirob chekkan er va xotin taqdiri milliy qissachilikda katta bir sahifani ochib bera oldi. Buning zamirida xalqimizning urf-odatlar-yu, yashash tarzi o‘z ifodasini topganligini ko‘ramiz. Mana shu tamoyil “Oydinda yurgan odamlar” poetikasini chamalashga imkon beradi. Hayotning murakkabligi, oilaviy muammolar tizimli talqini qissa modusini yanada qiymatlashtiradi. Zero, kuzatish va tahlillar shunday xulosaga kelishga asos bo‘lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Quronov D. va boshq. Adabiyotshunoslik lug‘ati. – Toshkent: Akademnashr, 2013. – B, 220.
2. To‘rayev D. O‘zbek romanlarida badiiy tafakkur va mahorat masalasi. – Toshkent: Universitet, 2001. – B. 42.
3. Homidiy H., Abdullayeva Sh., Ibrohimova S. Adabiyotshunoslik terminlari lug‘ati. – Toshkent: O‘qituvchi, 1967. – B. 162.